

STRAIPSNIAI

ISSN 1392–1681

„EUROPOS NORMATYVINĖ GALIA“ IR LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKA*

GRAŽINA MINIOTAITĖ

Straipsnyje nagrinėjamos Europos Sąjungos ir Lietuvos tarptautinio identiteto konstravimo ypatybės, lyginant juos pagrindžiančius naratyvus („Europos normatyvinė galia“ ir „Lietuva – regiono centras“). Tik prieš porą metų pradėta vartoti „Europos normatyvinės galios“ sąvoka dar neturi aiškios vietos Europos integracijos studijose, todėl iš pradžių straipsnyje atskleidžiamas jos turinys, gretinant ją su plačiai vartojama „pilietinės galios“ sąvoka. Analizuojant Lietuvos užsienio politiką ES naujųjų kaimynų politikos kontekste yra parodoma, kad abiejų naratyvų ketinimai ir funkcijos turi daug bendrų bruožų. Daroma išvada, kad „Lietuvos – regiono centro“ naratyvas yra „Europos normatyvinės galios“ naratyvo nacionalinė forma, kurios ypatybės lemia skirtingas istorinis kontekstas ir Lietuvos politinio diskurso specifika. Ji pasireiškia mėginimais suderinti Lietuvos, kaip tautinės valstybės, ir Lietuvos, kaip ES narės, identitetus.

Ivadas

Europos Sąjungos (ES) identiteto ir apskritai politinės identifikacijos problemos užima svarbią vietą Europos integracijos studijose¹. Aiški-

Gražina Miniotaitė – Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros profesorė ir Kultūros, filosofijos ir meno instituto vyresnioji mokslo darbuotoja (el. paštas: GrazinaM@ktl.mii.lt).

© Gražina Miniotaitė, 2006

Straipsnis įteiktas redakcijai 2006 m. balandžio 25 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2006 m. rugpjūčio 21 d.

* Autorė dėkoja ES COSTA24 programos „Socialinis grėsmių konstravimas“ dalyviams už vertingas pastabas.

nantis, kuo išskirtinė yra (ir turėtų būti) ES kaip tarptautinės politikos veikėja, kuo grindžiama jos įtaka tarptautinei bendruomenei, ES apibrėžiama kaip „pilietinė“, „civilizuojanti“², „normatyvinė“³, „disciplinuojanti“⁴ galia.

Galios sąvoka yra viena iš pagrindinių tarptautinės politikos analizės sąvokų. Anglosaksiškoje akademinėje aplinkoje tebevyraujančioje realizmo paradigmoje valstybės galia yra siejama su jos kariniais ir ekonominiais ištekliais⁵. Atitinkamai tarptautiniai santykiai aiškunami kaip galios pasiskirstymo rezultatas. Visiškai kitokia galios samprata yra plėtojama socialinio konstruktyvizmo paradigmoje: galios santykių identifikavimas traktuojamas kaip politinis aktas, kuriuo ir kuriami šie santykiai⁶. Konstruktyvizmo teoretikų požiūriu, Europos normatyvinė galia, suprantama kaip „galia“ daryti teisėtą poveikį aplinkai, priklauso ne tik nuo materialųjų išteklių, bet ir nuo jos sugebėjimo įtikinamai (taikiai) pagrįsti visiems priimtina „normalaus“ pasaulio sampratą, kartu konstruojant tarptautinę aplinką ir savo vietą joje⁷. Galima teigti, kad konstruktyvistinėse studijose normatyvinės galios sąvokai priskirtino naratyvo, pagrindžiančio Europos Sąjungos, kaip tarptautinio veikėjo, identitetą, kuris nėra pastovi duotybė, o egzistuoja tol, kol egzistuoja ji kuriančios ir palaikančios praktikos, paprastai siejamos su užsienio ir saugumo politika⁸.

Pastaraisiais metais, formuluojant ir pagrindžiant Lietuvos užsienio ir saugumo politiką ir kartu konstruojant jos tarptautinį identitetą, pabrėžiamas valstybės siekis tapti „vienu iš regiono centrų, darančiu apčiuopiamą įtaką Europos Sąjungos kaimynystės politikai“⁹. Mėginimai paaiškinti tokią Lietuvos identifikaciją remiantis realizmo paradigma prieštarautų realizmo ontologijai. Akivaizdu, kad Lietuva nėra nei geografinis, nei geopolitinis regiono centras, be to, materialios galios pasiskirstymo hierarchijoje jai niekas neskirtų centrinės vietos. O štai konstruktyvizmo paradigmoje „valstybės-regiono centro“ naratyvas įgauna gana apibrėžtą reikšmę, jam tenka svarbus vaidmuo konstruojant Lietuvos tarptautinį identitetą. Pagrindinis straipsnio tikslas ir būtų atskleisti ryšį tarp ES ir Lietuvos identiteto

konstravimo procesų, parodant, kaip susiję „Europos normatyvinės galios“ ir „Lietuvos – regiono centro“ naratyvai.

Straipsnis pradedamas normatyvinės galios sąvokos turinio nagrinėjimu Europos integracijos bei tarptautinės politikos studijose. Trumpai apžvelgus pagrindines identiteto konstravimo strategijas, analizuojamas „Europos normatyvinės galios“ institucionalizavimas ES užsienio politikoje. Antrame straipsnio skyriuje nagrinėjama Lietuvos užsienio politika, siekiant pagrįsti hipotezę, kad „Lietuvos – regiono centro“ identifikacija yra „Europos normatyvinės galios“ naratyvo nacionalinė interpretacija, būtent tokią transformaciją patiria normatyvinės galios konstruktas Lietuvos politiniame diskurse.

„Europos normatyvinė galia“ ir ES identitetas

Tarptautinių santykių studijose sąvoką „normatyvinė Europos galia“ pirmas pavartojo Ianas Mannersas 2002 metais¹⁰. Ši sąvoka išreiškia Europos sugebėjimą taikiomis priemonėmis skleisti savo pagrindines vertybes už ES ribų. Europos vaidmens tarptautinėje politikoje konceptualizavimo vertybiniais kriterijais pradžia yra laikoma prieš 30 metų François Duchêne (1972) pavartota pilietinės galios sąvoka¹¹. Apibūdindamas Europos bendriją kaip „pilietinę galią“ jis pabrėžė, kad tai ypatingas tarptautinių santykių veikėjas, kuris užsienio politikoje orientuojasi į ekonomines ir politines, o ne karines priemones. Veikiamas to laikotarpio taikos judėjimų dvasios F. Duchêne suabejojo karinių priemonių veiksmingumu sprendžiant tarptautinių santykių problemas.

„Pilietinės galios“ sąvoka neišnyko ir iš šiuolaikinių ES integracijos studijų. Žinomas liberalaus institucionalizmo teoretikas Andrew Moravcsikas, polemizuodamas su tais, kurie JAV laiko vienintele tarptautinės politikos galia, pabrėžė, kad ES savo „pilietine galia“ daro ne tiek ne mažesnę įtaką pasaulyje vykstantiems procesams. Pilietinė galia – tai „ne batalionų ir bombų kiekio didinimas“, bet „taikus de-

mokratijos skatinimas plėtojant prekybą, užsienio pagalbą bei taikos palaikymą¹². ES pilietinę galią jis, kaip ir anksčiau F. Duchêne, sieja su jos gebėjimu užtikrinti tarptautinę taiką nekarinėmis priemonėmis, pavadindamas dabartinę ES „galbūt galingiausia taikos ir saugumo politikos priemone pasaulyje“¹³. Kiti autoriai pilietinės galios sąvoką taip pat sieja su Europos Sąjungoje vykstančiais pokyčiais, pažymėdami, kad ES tampa „laboratorija“, kurioje generuojama *už suverenios valstybės ribų išeinanti politika* (išskirta mano – G. M.). Pamažu ji virsta normatyviniu ir praktiniu regioninio ar net globalaus valdymo modeliu¹⁴.

Taigi mintis, kad ES yra ypatinga institucija, kurios įtakos tarptautinei aplinkai šaltinis slypi anaipol ne karinėje galioje, nėra Iano Mannerso atradimas. Tačiau, nepaisant ilgos „pilietinės galios“ sąvokos vartojimo tradicijos, tarptautinių santykių studijose taip pat išivirtina normatyvinės galios sąvoka. Kyla klausimas, ar yra esminis skirtumas tarp šių sąvokų? Thomas Diezas teigia, kad nėra: abi turi tikslą apibrėžti ypatingą tarptautinių santykių veikėją, kurio užsienio politika orientuota į tarptautinių santykių civilizavimą ir kuris tikslui pasiekti taikomų priemonių klausimą laiko ypač svarbiu¹⁵.

O štai I. Mannersas tvirtina, kad tai iš esmės skirtingos sąvokos. Jo požiūriu, pilietinės galios sąvokos turinys neatitinka laiko pokyčių, kadangi ji yra grindžiama klasikine valstybės suvereniteto interpretacija ir objektyvistine galios samprata. Vartodamas normatyvinės galios sąvoką ES studijose, I. Mannersas siekia apibūdinti tokią galią, kuri, realizuodama save per idėjas ir nuomones, yra pajėgi pakeisti „normalumo“ sampratą tarptautiniuose santykiuose¹⁶. Normatyvinė galia yra atpažįstama pagal kitų veikėjų elgesį, o ją ikūnijantis veikėjas turi būti įtakingas tarptautinės sistemos dalyvis, sugebantis daryti įtaką kitų veikėjų vertybėms¹⁷. Ryškiausiu normatyvinės galios pavyzdžiu I. Mannersas laiko Europos Sąjungą. Santykiuose su savo narėmis ir su jai nepriklausančiomis valstybėmis sąjunga orientuojasi į universalias normas ir principus, suteikdama prioritetą individo teisėms. Tai atsispindi jos oficialiuose dokumentuose.

Pagrindinis normatyvinės galios požymis yra bendrosė vertybėse ir normose slypinti jėga *keisti* pasaulį. Nors skamba gana miglotai, tačiau faktiškai šia sąvoka mėginama naujai konceptualizuoti jau anksčiau tarptautinių santykių studijose suformuluotą ir iki šiol gana plačiai nagrinėjamą idėjų galios tarptautinei politikai problemą¹⁸. Tai rodo Europos normatyvinės galios koncepcijos ryšį su socialinio konstruktyvizmo teorinėmis nuostatomis, pabrėžiančiomis savarankišką normų, vertybių, idėjų vaidmenį tarptautinėje politikoje. Europos integracija šiuo aspektu atrodo idealus studijų objektas.

Pastaraisiais metais išsiskyrė dvi Europos normatyvinės galios tyrimų kryptys. Pirmoji, empirinė, analizuodama, kaip „veikia“ ES normatyvinė galia konkrečiomis aplinkybėmis, tiria tarptautinės socializacijos procesus, atskleisdama normų ir vertybių įtakos veikėjų elgesiui mechanizmą¹⁹. Šios tyrimų krypties epistemologinis pagrindas yra sociologinis konstruktyvizmas, kartais vadinamas vidurio teorija tarp realizmo ir postmodernistinių teorijų²⁰. Konkrečiuose tyrimuose, pasitelkus sociologines, valdymo, komunikacijos teorijas, gana įvairiausių nagrinėjamos ES plėtros procesas. Mano požiūriu, šiuose tyrimuose „Europos normatyvinės galios“ sąvoka yra vartojama kaip „pilietinės galios“ sinonimas, pabrėžiant ekonominių, politinių ir institucinių veiksmų svarbą ES raidai. Juose daroma išvada, kad Europos Sąjunga nėra normali valstybė, tai – „transnacionalinė politinė sistema“²¹, „pilietinė galia“²², kurios tarptautinis autoritetas slypi politinėje ir ekonominėje galioje. Būdama patraukli kitoms valstybėms dėl savo ekonomikos laimėjimų bei taikios užsienio politikos, ji tampa sektinu pavyzdžiu ir tokiu būdu daro įtaką tarptautinei aplinkai. Ši dėl savo trivialumo abejonių nekelianti išvada yra grindžiama instrumentinio racionalumo samprata, pagal kurią „Europos normatyvinė galia“ atrodo kaip iš kito teorinio diskurso atėjęs svetimkūnis²³.

Antroji kryptis lingvistinio (postmodernistinio) konstruktyvizmo kontekste nagrinėja, kaip konstruojama normatyvinė galia ES politiniame diskurse, ką gali atskleisti jos vartojimas aiškinant valstybių elgesį ir galiausiai – koks vaidmuo tenka šiai sąvokai, konstruojant

tarptautinį ES identitetą. Atsižvelgdama į straipsnio tikslus, pagrindinį dėmesį skirsiu būtent šiai jos traktuotei, mėgindama parodyti, kaip susiję Europos normatyvinės galios sąvoka ir ES, kaip tarptautinės politikos veikėjos, identiteto konstravimas.

Kaip pažymi Markas Currie, bet kokio kolektyvinio identiteto reprezentavimo forma yra naratyvas – pasaulio padalijimo į mus ir kitus istorija²⁴. Diskursyvinėje bendro identiteto ir socialinės tikrovės konstrukcijoje „naratyvo tiesa“ yra socialinė normatyvumo struktūra, nustatanti socialinio veiksmo teisėtumo ribas ir reguliuojanti socialinius santykius²⁵. Šiame kontekste „Europos normatyvinė galia“ gali būti apibrėžta kaip „diskursyvinė praktika, kuri konstruoja ES identitetą“²⁶. Tai toks konstravimo būdas, kai „Aš“ identiteto konstravimui būtinas „Kitas“: konstruojant save, konstruojamas grėsmę keliantis „Kitas“. Neatsitiktinai tarptautinių santykių studijose pripažįstama, kad egzistuoja neatsiejamas ryšys tarp identiteto ir saugumo – dominuojančiais tampa tie identitetai, su kuriais siejamas didžiausias saugumas²⁷.

Thomas Diezas išskiria keturias „Kito“ konstravimo strategijas: 1) „Kitas“ konstruojamas kaip *egzistencinė grėsmė*. Tai vadinamoji saugumizavimo strategija, siejama su Kopenhagos mokyklos saugumo studijomis. Konstruojant „Kitą“ kaip egzistencinę grėsmę, yra pateisinamas nukrypimas nuo „normalios“ politikos, t. y. siekiant apsisaugoti nuo grėsmės gali būti atsisakoma kai kurių demokratiškos sprendimo priėmimo procedūrų²⁸. 2) „Kitas“ konstruojamas kaip žemesnis, nevisavertis. Atitinkamai „Aš“ konstruojamas kaip pranašesnis už „Kitą“, o „Kitas“ – kaip griaunantis aukštesnius (moralesnius) „Aš“ elgesio standartus. 3) „Kitas“ konstruojamas kaip universalų principų laužytojas. Šiuo atveju „Aš“ standartai yra ne tik aukštesni, bet ir universalūs. „Kitas“ turi būti įtikintas arba priverstas priimti šiuos universalūs „Aš“ principus. 4) „Kitas“ konstruojamas kaip *skirtingas* (angl. *different*). Ši strategija taip akivaizdžiai neprimeta „Kitam“ vertybinių reikalavimų. „Kitas“ nėra nei žemesnis, nei grėsmė, jis – kitoks. Ir šiuo atveju „Kitam“ yra suteikiamas tam tikras identitetas, tačiau nepateisinamas jo prievartinis keitimas²⁹.

Kaip pažymi T. Diezas, visos minėtos strategijos yra taikomos konstruojant tarptautinį ES identitetą bei jos aplinką, tačiau vyraujanti yra saugumizavimo strategija. Saugumizuojama Europos praeitis bei iki-modernus ir modernus pasauliai kaip grėsmė aukštiems pilietiniams postmodernios Europos standartams. Europos patyrimas yra pateikiamas kaip pavyzdys likusiam pasauliui; ji turinti prisimti jo civilizavimo misiją. Tačiau į pasaulį civilizuojančią misiją taip pat pretenduoja bene svarbiausias dabarties tarptautinių santykių veikėjas – JAV. Ir ES, ir JAV „civilizuotumas“ yra siejamas su demokratija, įstatymo viršenybe, taikos palaikymo tikslais bei pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, t. y. tarptautinėje politikoje jos abi orientuojasi į tų pačių normų ir principų sklaidą. Atrodo paradoksalu, tačiau ES, kaip *normatyvinės* galios, turinys atskleidžiamas per ES / JAV politikos supriešinimą, būtent JAV (Amerika) yra konstruojamos kaip Europos „Kitas“. Tai gana įtikinamai parodoma studijose, analizuojančiose dokumentus, susijusius su Tarptautinio kriminalinio teismo (*International Criminal Court*) institucionalizacija bei Kioto procesu³⁰. Juose, pabrėžiant ES ir JAV požiūrių į tarptautinę teisę, politiniams tikslams pasiekti naudojamų priemonių (diplomacija, o ne gincluota intervencija) skirtumus bei daugiašališkumą, ES konstruoja save kaip progresyvią, avangardinę tarptautinės politikos jėgą. Kovodama su nebaudžiamumu už žmogaus teisių pažeidimus, prevencinę aplinkosaugos politiką, ji kuria ir atkuria savo, kaip universalių elgesio normų tarptautinėje politikoje saugotojos ir gynėjos, identitetą. Atitinkamai JAV konstruojama kaip atsilikusi, vis dar mąstanti Vestfalijos (Westphalian) sutarties pasaulio kategorijomis, kaip valstybė, kuriai siauri nacionaliniai interesai yra svarbiau už globalių pasaulio problemų sprendimą. Panašaus pobūdžio išvados daromos ir kai kuriuose darbuose, nagrinėjančiuose transatlantinį skilimą ir dabartinį karą Irake. Taigi tarptautiniuose santykiuose ES per „Aš“ / „Kitas“ priešpriešą konstruoja save kaip ypatingą, besiskiriančią nuo kitų egzistuojančių politinių formų instituciją, kurios identitetas „įpareigoja normatyviniam elgesiui“³¹.

**„Europos normatyvinė galia“
ir Lietuvos identitetas**

Analizuojant Lietuvos užsienio politiką Europos normatyvinės galios kontekste, galimos abi pirmiau minėtos tyrimo kryptys, t. y. Lietuva gali būti nagrinėjama ir kaip Europos normatyvinės galios objektas, ir kaip subjektas. Pirmuoju atveju tyrimo tikslas būtų atskleisti Lietuvos tarptautinės socializacijos ypatybes, parodant, kaip konkrečiai ES normos ir vertybės buvo ir yra institucionalizuojamos ir internalizuojamos Lietuvos politiniame diskurse. Daroma nemažai tokio pobūdžio tyrimų ir Lietuvoje, ir už jos ribų. Lietuvos užsienio politikai juose skiriamas gana pasyvios institucinės priemonės, prisidedančios prie ES normų ir vertybių adaptavimo vidaus politikoje, vaidmuo. Tai neabejotinai plati ir reikšminga tyrimų sritis, tačiau Europos normatyvinės galios sąvokos taikymas šiuose tyrimuose neįneštų beveik nieko naujo nei į jų turinį, nei į metodologiją.

Normatyvinės galios sąvokos taikymo požiūriu kur kas perspektyvesnė yra antroji tyrimų kryptis, kurios analizės objektu tampa viešas Lietuvos politinis diskursas, reprezentuojamas oficialių dokumentų, pareiškimų, programų, kalbų, komentarų žiniasklaidoje, t. y. tekstų, kuriuose atsispindi Lietuvos užsienio politikos formulavimo ir pagrindimo procesas, konstruojantis tarptautinį valstybės identitetą. Oficialiame diskurse Lietuva traktuojama kaip aktyvi Europos vertybių ambasadorė posovietinėje erdvėje, Europos civilizuojančios funkcijos nešėja. Kyla klausimas, ar yra ryšys tarp ES identiteto, išreiškiamo Europos normatyvinės galios naratyvu, ir Lietuvos identiteto? Koks Lietuvos identitetą reprezentuojančio naratyvo turinys?

Europos normatyvinės galios naratyvo branduolį sudaro liberalios demokratijos principai (demokratija ir įstatymo viršenybė, pagarba žmogaus teisėms ir fundamentalioms laisvėms³²). Kaip minėta, šis naratyvas kuria *tarptautinį* ES identitetą, jo paskirtis yra pagrįsti ES poveikį aplinkai, universalizuoti normatyvinį ES pagrindą. Jame kritiškai vertinama Europos praeitis, ypač Antrojo pasaulinio karo patyrimas, o Europos integracija konceptualizuojama kaip saugumo ben-

druomenių plėtra ir naujoji regionalizacija³³, kurianti bendrą identitetą ir skatinanti ES normų ir vertybių plėtrą visame pasaulyje. Šis gimstantis identitetas nėra nacionalinių identitetų suma, jo pagrindas – bendri principai ir normos.

Akivaizdu, kad Lietuvos, kaip suverenios nacionalinės valstybės, identitetas nesutampa ir negali sutapti su ES, kaip antnacionalinės institucijos, identitetu. Jame tam tikru būdu turi sugyventi Lietuvos – ES Bendros užsienio ir saugumo politikos (BUSP) dalyvės, ir Lietuvos – nacionalinės valstybės, ambicijos. 2003 metais ES pasiūlyta *Platesnės Europos – Naujųjų kaimynų* iniciatyva pasirodė esanti būtent ta forma, kurioje gali pasireikšti dvejoja Lietuvos tapatybė. Šios politikos įgyvendinimas prasidėjo po paskutinio ES plėtros etapo, kai 2004 metų gegužę Europos Komisija paskelbė Europos kaimynystės politikos strategijos raportą. Jame rašoma: „Sąjungos pagrindas yra pagarbos žmogaus orumui, laisvės, demokratijos, lygybės, įstatymo viršenybės ir pagarbos žmogaus teisėms vertybės. Šios vertybės yra bendros visoms valstybėms narėms... . *Santykiuose su platesniu pasauliu Sąjungos tikslas yra puoselėti ir skleisti šias vertybes*“³⁴ (išskirta mano – G. M.). Ši „vertybių sklaida“ apima gretimas Šiaurės Afrikos ir Europos Vidurio Rytų valstybes, kurios artimiausiu metu neturi narystės ES perspektyvų. Santykis su jomis apibūdinamas kaip bendromis vertybėmis grindžiama „strateginė partnerystė“, kurios tikslas yra skatinti politines, ekonomines ir saugumo reformas.

Lietuva aktyviai ėmėsi naujos kaimynystės politikos, išvelgdama joje galimybę tapti „aktyvia, matoma pasaulyje ir įtakinga regione valstybe“³⁵. Svarbia Lietuvos užsienio politikos kryptimi tampa bendradarbiavimas su Europos Komisijos raporte įvardytomis buvusiomis sovietinėmis respublikomis – Ukraina, Baltarusija, Moldova, Armėnija, Gruzija ir Azerbaidžanu. ES naujųjų kaimynių politika suteikė Lietuvos užsienio politikai institucinius rėmus ir aktualino valstybės tarptautinio identiteto kūrimo problemą.

Pagrindžiant naująją Lietuvos užsienio politiką, atgaivinamas jau anksčiau šalies politiniame diskurse eksploatuotas „Lietuvos – regio-

no centro ir lyderės“ įvaizdis: „Aš regiu Lietuvą – regiono lyderę per narystės Europos Sąjungoje ir NATO kokybę, per aktyviai plėtojamus kaimyninius santykius. Matau Lietuvą kaip savotišką regiono centrą, o Vilnių – regiono sostinę“, – taip, pristatydamas Lietuvos užsienio politikos koncepcijos projektą, 2004 metais Lietuvos ateitį prognozavo laikinasis Lietuvos prezidentas Artūras Paulauskas³⁶. Faktiškai beveik visuose 2004–2006 metų oficialiuose su užsienio ir saugumo politika susijusiuose dokumentuose ir oficialiose kalbose pabrėžiama, kad Lietuva siekia tapti „aktyviu ir patraukliu tarpregioninio bendradarbiavimo centru, skleidžiančiu euroatlantines vertybes, tolerancijos ir bendradarbiavimo dvasią, jungiančiu kultūras ir civilizacijas“³⁷.

Kyla klausimas, kodėl Lietuvos siekiai tapti aktyvia BUSP'o dalyve reiškiami būtent regiono centro metafora? Pažymėtina, kad regionas, kurio centru ketina tapti Lietuva, jokiame dokumente ar oficialioje kalboje nėra apibrėžiamas. Taip yra todėl, kad toks regionas faktiškai neegzistuoja, tai socialinis konstruktas, kurio formavimąsi ir turėtų skatinti Lietuvos užsienio ir saugumo politika. Remiantis naujojo regionalizmo teorijomis regionas traktuojamas ne kaip bendra geografinė erdvė, o kaip bendra vertybinė erdvė, kurioje per ekonominę, politinę, kultūrinę ir karinę bendradarbiavimą gimsta regiono identitetas. Regioninis identitetas nėra nacionalinių identitetų išvestinė, jo tapimo pagrindas yra bendros normos ir vertybės, sukuriančios tai, ką Jürgenas Habermasas pavadino konstituciniu patriotizmu³⁸. Lietuva, skatindama regioninę bendradarbiavimą ir siekdama tapti jo varomąja jėga, kartu jį ir kuria. Taigi Lietuvos – regiono centro ir lyderės sąvoka yra diskursyvi konstrukcija, naratyvas, kuriuo grindžiama Lietuvos tarptautinė tapatybė.

Kaip buvo parodyta pirmoje straipsnio dalyje, naratyvo funkcija yra tam tikros normatyvinės struktūros konstravimas ir įtvirtinimas per „Aš“ / „Kito“ supriešinimą. Nenuostabu, kad Lietuvos politiniame diskurse „Kito“ vaidmuo tenka Rusijai. Būtent Rusijos tapatybės konstravimas išryškina dvejopą Lietuvos tapatybę. Lietuva kaip ES narystės siekusi valstybė, o vėliau kaip ES BUSP'o dalyvė, prisideda

prie *demokratinės* Rusijos identiteto konstravimo, įvardydamą ją kaip atsiveriantį bendradarbiavimo „galimybių langą“. Tačiau kaip suvereni valstybė ji, taikydama saugumizavimo strategijas³⁹, konstruoja Rusijos, kaip *grėsmingos ir neprognozuojamos* valstybės, o savo – kaip demokratinės, civilizuotos ir civilizuojančios europietiškos valstybės, kaip Europos normatyvinės galios subjekto, identitetą⁴⁰.

Kad ir kaip tai atrodytų paradoksalu, konstruojant „Lietuvos – regiono centro“ tapatybę, jos „Kitu“ tampa ir senosios ES valstybės, įvardijant jas kaip „Europos idėjos žlugdytojas“. Šia prasme gana iliustratyvi yra 2005 metų spalį Seime vykusį diskusiją, skirta svarbiausioms ES problemoms. Jos metu ir prezidentas, ir Seimo pirmininkas pažymėjo, kad dabartinė ES išgyvena krizę, kuri pasireiškia tuo, kad „solidarumo idėja nuslinko į antrą planą, o didžiausią reikšmę įgauna siauri nacionaliniai, o kartais gal ir dar siauresni, interesai“⁴¹. Prezidento požiūriu, nors kilusią ES krizę privalo spręsti Europos politikai, būtent jie „Europoje žlugdo Europos idėją“. Tokioje situacijoje Lietuva, siekdama tapti ne tik aktyviai veikiančia regiono lydere, bet ir „tikru regiono centru“, „privalo plėsti bendrąsias europines vertybes tose šalyse, kurios nori būti Europoje“⁴².

Šiuose ketinimuose tapti „europietiškesne už pačią Europą“ nesunku išvelgti JAV gynybos sekretoriaus Donaldo Rumsfeldo kalbos, kurioje jis padalijo Europą į atsilikusią senąją ir progresyvią „naująją“, atgarsius bei Lietuvos pritarimą JAV užsienio politikai. Pažymėtina, kad panašia kryptimi kinta ir kitų Baltijos valstybių identiteto konstravimo naratyvai. Kaip teigia Marko Lehti, šiose valstybėse tarpukario aukso amžiaus naratyvas yra keičiamas nauja sėkmės istorija, kurioje pagrindinis vaidmuo tenka ekonomikos reformoms ir informacinei visuomenei. „Baltijos tigrai“ meta iššūkį egzistuojančiam Europos centrui. Baltijos valstybės jau ne Europos mokinukės, o pažangos nešėjos (angl. *forerunner*)⁴³, siūlančios konkrečius sprendimus, „kaip žengti tolyn į Rytus“⁴⁴.

Trumpai apžvelgus „Lietuvos – regiono centro“ naratyvo konstravimo ypatybes, galima aptikti jo ryšį su „Europos normatyvinės ga-

lios“ naratyvu. Pirma, ir „Europos normatyvinė galia“, ir „Lietuva – regiono centras“ yra diskursyvosios konstrukcijos, įtvirtinančios tarptautinę politinės institucijos identitetą. Antra, abu naratyvai yra orientuoti į tam tikro normatyvinio modelio, išreiškiamo tomis pačiomis vertybėmis ir principais, sklaidą. Trečia, abiejuose naratyvuose regionalizacija yra laikoma svarbia vertybių sklaidos priemone, konstruojančia bendrą identitetą. Ketvirta, abu naratyvai bendrą regioninę identitetą traktuoja kaip svarbią saugumo užtikrinimo sąlygą. Taigi savo intencijomis ir funkcijomis šie naratyvai turi daug bendrumų. Galima teigti, kad „Lietuvos – regiono centro“ naratyvas yra „Europos normatyvinės galios“ naratyvo nacionalinė forma, kurios ypatybės lemia skirtingas istorinis kontekstas bei Lietuvos politinio diskurso specifika. Pastaroji pasireiškia mėginimais suderinti Lietuvos, kaip tautinės valstybės, ir Lietuvos, kaip ES narės, identitetus.

Baigiamosios pastabos

Analizuojant tarptautinius santykius, šalia jau įsitvirtinusio racionalistinio teorizavimo, aiškinančio socialinę tikrovę kaip nekintančių objektų, pasižyminčių tam tikromis ypatybėmis, sąveiką, vis didesnę svarbą įgyja vadinamosios reflekyvinės teorijos, pabrėžiančios konstitutyvų tikrovės pobūdį. Neseniai Europos integracijos studijose pradėta vartoti sąvoka „Europos normatyvinė galia“ yra mėginimas naujai konceptualizuoti idėjų vaidmens tarptautinėje politikoje problemą. Nors ši sąvoka gana plačiai vartojama, ir jos turinio, ir analitinio potencialo klausimai tebėra diskusijų objektas. Straipsnyje, apžvelgus kai kurias ja grindžiamas publikacijas, daroma išvada, kad nėra tokio objekto kaip „Europos normatyvinė galia“, bet yra „Europos normatyvinės galios“ naratyvas, kuriuo konstruojamas ir įtvirtinamas tarptautinis ES identitetas. Tokiu atveju „Europos normatyvinė galia“ – tai naratyvinės struktūros galia, pasireiškianti per jos funkcijas.

Ši išvada yra išeities taškas mėginant atsakyti į klausimą, kodėl, Lietuvai tapus visateise NATO ir ES nare, būtent „Lietuvos – regiono

centro“ metafora tampa valstybės užsienio politikos vizitine kortele? Beveik visuose pagrindiniuose Lietuvos užsienio politikos tikslus apibrėžiančiuose 2004–2005 metų dokumentuose Lietuva įvardijama kaip regiono arba regioninio bendradarbiavimo centras. Įsigilinus į oficialius tekstus aiškėja, kad regionas, kurio centru ketina tapti Lietuva, neturi aiškios erdvinės lokalizacijos, tai bendra normatyvinė erdvė, kurios „normalumo“ kriterijus Lietuva, kaip „Europos Sąjungos ir NATO simbolis, į kurį siektų lygiuotis kitos valstybės“⁴⁵, ketina skleisti „tolyne į Rytus“. Tokia regiono samprata leidžia teigti, kad konstrukcija „Lietuva – regiono centras“ gali būti analizuojama kaip naratyvas, kuriantis ir įtvirtinantis valstybės tarptautinį identitetą. Detalesnė jo analizė rodo, kad „Lietuvos – regiono centro“ naratyvas savo turiniu ir funkcijomis yra artimas „Europos normatyvinės galios“ naratyvui. Kai kurie išryškėję skirtumai gali būti paaiškinti Lietuvos istoriniu kontekstu ir jos politinio diskurso specifika, kuri pasireiškia mėginimais suderinti Lietuvos, kaip tautinės valstybės, ir Lietuvos, kaip ES narės, identitetus.

NUORODOS IR PASTABOS

¹ Žr.: M. Mattlin. Structural and Institutional Integration: Asymmetric Integration and Symmetry Tendencies // *Cooperation and Conflict*. 2005, vol. 40 (4), p. 403–421.

² Žr.: J. Peterson, H. Sjursen (eds.). *A Common Foreign Policy for Europe? Competing Visions of the CFSP*. London and New York: Routledge, 1998.

³ I. Manners. Normative Power Europe: a Contradiction in terms? // *Journal of Common Market Studies*. 2002, vol. 40 (2), p. 235–58; T. Diez. Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering ‘Normative Power Europe’ // *Millennium: Journal of International Studies*. 2005, vol. 33 (3), p. 613–636.

⁴ L. Hansen and O. Wæver (eds.). *European Integration and National Identity: The Challenge of the Nordic States*. Routledge: London, 2002.

⁵ Žr.: R. Duvall and M. Barnett. Power in International Politics // *International Organization*. 2005, vol. 59 (1), p. 39–76.

⁶ S. Guzzini. The Concept of Power: a Constructivist Analysis // *Millennium: Journal of International Studies*. 2005, vol. 33 (3), p. 513–515.

⁷ I. Manners. Ten pat, p. 240.

⁸ Žr.: D. Campbell. *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Manchester: Manchester University Press, 1992.

⁹ LR Seimo rezolucija dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos kryptių Lietuvai tapus visateise NATO ir Europos Sąjungos nare. 2004 05 01 // <http://www.urm.lt/popup2.php?item_id=156> [žiūrėta 2005 m. lapkričio 12 d.].

¹⁰ I. Manners. Ten pat. Iano Mannerso teigimu, „Europos normatyvinės galios“ sąvoką jis pradėjo vartoti dar 2000 metais. Matyt, kad jo idėjos sulauktų platesnio atgarsio, jas reikėjo paviešinti „prestiziniame“ žurnale.

¹¹ F. Duchêne. *Europe's Role in World Peace* // R. Mayne (ed.). *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*. London: Fontana, 1972.

¹² A. Moravcsik. *The Quiet Superpower* // *Newsweek*. 2002, June 17–27, p. 12.

¹³ A. Moravcsik. *How Europe Can Win without an Army* // *Financial Times*. 2003, April 3.

¹⁴ Žr.: K. Nicolaidis and R. Howse. 'This is my EUtopia...': Narrative as Power // *Journal of Common Market Studies*. 2002, vol. 40 (4), p. 767–792.

¹⁵ T. Diez. Ten pat, p. 617. Pažymėtina, kad dauguma autorių, analizuojantys Europos integraciją kaip ES normatyvinės galios augimo išraišką, yra gana skeptiški naujausių ES saugumo ir gynybos politikos iniciatyvų atžvilgiu, ypač ES karinių pajėgumų stiprinimo klausimu. O ES karinės galios stiprinimo šalininkai solidarizuojasi su R. Kagano teiginiu, jog Europa galinti kalbėti apie pilietinę galią todėl, kad yra saugoma JAV karinės galios. Žr.: R. Kagan. *Apie rojų ir galią: Amerika ir Europa naujoje pasaulio tvarkoje*. Vilnius: Eugrimas, 2004. T. Diez apskritai abejoja karinės ir normatyvinės galios supriešinimo prasmingumu. Jo požiūriu, savo tarptautinės politikos tikslais JAV taip pat yra normatyvinė galia.

¹⁶ I. Manners. Ten pat, p. 239–240.

¹⁷ T. Diez. Ten pat, p. 615–616.

¹⁸ Žr.: F. Kratochwil. *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989; N. Onuf. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Carolina Press, 1989; J. Rungie. *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*. London: Routledge, 1998.

¹⁹ Žr.: E. Adler, B. Crawford. *Normative Power: The European Practice of Region Building and the Case of the Euro-Mediterranean Partnership (EMP)*. Berkley: University of California, 2004.

²⁰ J. Rungie. Ten pat; A. Wendt. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

²¹ A. Moravcsik. *The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Ithaca / New York: Cornell University Press, 1998. P. 1.

²² Žr.: C. Hill. *Closing the capabilities-expectations gap?* // J. Peterson, H. Sjursen (eds.). *A Common Foreign Policy for Europe? Competing visions of the CFSP*. London and New York: Routledge, 1998. P. 91–107.

²³ Richardas Youngs'as, kritikuodamas Europos įtakos tarptautiniuose santykiuose aiškinimą normatyvine galia, teigia, kad ES žmogaus teisių politika yra grindžiama strateginiais ir instrumentiniais, o ne normatyviniais argumentais. Žr.:

R. Youngs. Normative Dynamics and Strategic Interests in the EU's External Identity // *Journal of Common Market Studies*. 2004, vol. 42 (2), p. 415–435.

²⁴ M. Currie. *Postmodern Narrative Theory*. New York: St. Martin Press, 1998.

²⁵ J. Bach. *Between Sovereignty and Integration: German Foreign Policy and National Identity after 1989*. New York: St. Martin's Press, 1999, p. 49–54.

²⁶ T. Diez. Ten pat, p. 632.

²⁷ S. A. Giannakos (ed.). *Ethnic Conflict: Religion, Identity and Politics*. Athens, OH: Ohio University press, 2002.

²⁸ Kopenhagos saugumo studijų mokykloje išplėtotą saugumizavimo teoriją yra vaisingas socialinio konstruktyvizmo metodologijos taikymas saugumui analizuoti. Saugumizavimo teorijoje saugumas yra traktuojamas ne kaip objektyvi valstybės egzistavimo sąlyga, o kaip specifinio socialinio proceso rezultatas, socialinis konstruktas. Socialinis saugumo objektų konstravimas (atsakymas į klausimą, kas ir nuo ko yra saugoma) yra analizuojamas tiriant „saugumizuojančius kalbos aktus“, kuriais yra pristatomos ir atpažįstamos grėsmės. Kai kurie kritikai pažymi, kad apibūdinama saugumą kaip kalbos aktą Kopenhagos mokykla atveria erdvę neribotam sąvokos plėtimui; bet kas gali tapti saugumo objektu (būti įvardytas kaip saugumas). Atrodo, kad taip mano ir jaunieji Lietuvos mokslininkai. Tačiau, kaip pabrėžia O. Wæver, „saugumizuojantis kalbos aktas“ turi specifinę struktūrą, apribojančią, kas gali tapti saugumu. Taip pat egzistuoja objektyvios aplinkybės, skatinančios saugumizavimą. Žr.: O. Wæver. *Securitization and Desecuritization* // R. D. Lipschutz (ed.). *On Security*. New York: Columbia University Press, 1995. P. 46–86; M. C. Williams. *Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics* // *International Studies Quarterly*. 2003, vol. 47 (4), p. 511–532.

²⁹ T. Diez. Ten pat, p. 628–629.

³⁰ S. Scheipers and D. Sicurelli. *Normative Power Europe: A Credible Utopija* // <www.sisp.it/sisp_convegnoannuale_paperroom_download.asp?id=284> [žiūrėta 2006 m. kovo 15 d.].

³¹ Y. Manners. Ten pat, p. 242.

³² Treaty of European Union // <<http://europa.eu.int/en/record/mt/top.html>> [žiūrėta 2006 m. kovo 20 d.].

³³ E. Adler, B. Crawford. Ten pat.

³⁴ Commission of the European Communities: *Communication from the Commission. European Neighborhood Policy. Strategy Paper, COM (2004) 373 final*. Brussels, 12 May 2004.

³⁵ LR Seimo rezoliucija dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos krypties Lietuvai tapus visateise NATO ir Europos Sąjungos nare. 2004 m. gegužės 1 d. // <http://www.urm.lt/popup2.php?item_id=156> [žiūrėta 2006 m. kovo 25 d.].

³⁶ Laikinojo prezidento A. Paulausko kalba Vilniaus universitete 2004 m. gegužės 24 d. Naujoji Lietuvos užsienio politika // <http://www.urm.lt/data/2/LF51152557_Paulauskokalba.htm> [žiūrėta 2005 m. spalio 18 d.].

³⁷ Dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004–2008 metais. Lietuvos politinių partijų susitarimas // <http://www.urm.lt/popup2.php?item_id=158> [žiūrėta 2006 m. kovo 20 d.].

³⁸ J. Habermas. *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1998. P. 225–226.

³⁹ T. Janeliūnas. Gegužės 9-osios problema saugumizavimo teorijos ir komunikacinio saugumo požiūriu // *Politologija*. 2005, 38 (2), p. 3–30.

⁴⁰ 2005 metų Lietuvos politiniame diskurse „neprognozuojamos ir grėsmingos“ Rusijos identiteto konstravimo požymių galima išvelgti Lietuvos prezidento Valdo Adamkaus atsisakyme priimti Rusijos prezidento kvietimą dalyvauti 60 metų pergalės prieš hitlerinę Vokietiją minėjime, taip pat raketomis ginkluoto Rusijos naikintuvo SU-27 katastrofos Lietuvos teritorijoje interpretacijose. Rusijos ir Vokietijos susitarimą tiesti dujotiekį Baltijos jūros dugnu Lietuvos politikai traktuoja ne tik kaip Rusijos priešiško demonstravimą, bet ir kaip „senosios Europos“ solidarumo krizę, pasireiškiančią naujųjų narių energetinio saugumo interesų nepaisymu.

⁴¹ Artūro Paulausko kalba diskusijoje Seime 2005 m. spalio 20 d. // <<http://www.delfi.lt/news/daily/euronews/article.php?id=7751852>> [žiūrėta 2005 m. spalio 21 d.].

⁴² Valdo Adamkaus kalba diskusijoje Seime 2005 m. spalio 20 d. // <<http://www.delfi.lt/news/daily/euronews/article.php?id=7751982>> [žiūrėta 2005 m. spalio 21 d.].

⁴³ Žr.: M. Lehti. *Challenging the ‘Old’ Europe: Estonia and Latvia in a ‘New’ Europe*. Paper presented at the 5th Pan-European International Relations Conference “Constructing World Orders”. 2004, The Hague, 9–11 September. Lehti analizė apima tik Estiją ir Latviją, tačiau, mano požiūriu, pagrindinės straipsnio išvados pritaikomos ir Lietuvai.

⁴⁴ Laikinojo prezidento A. Paulausko kalba Vilniaus universitete 2004 m. gegužės 24 d. Tėn pat.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Antano Valionio kalba LR diplomatinė atstovybių vadovams. Vilnius, 2004 m. liepos 7 d. // <<http://www.urm.lt>> [žiūrėta 2006 m. kovo 19 d.].

SUMMARY

“NORMATIVE POWER EUROPE” AND LITHUANIA’S FOREIGN POLICY

The paper deals with the specific features of the construction of an international identity by the EU and Lithuania. We do this by comparing the narrative of “Normative Power Europe” to that of “Lithuania, the regional center”. The term “Normative Power Europe”, though in use for some two years, still has no clear-cut place in the studies of European integration. So in the paper we first try to explicate its content by drawing a contrast with the more familiar concept of “civil power”. We show that the term is an attempt at a new conceptualization of a problem that has been on the agenda of constructivist international relations studies for some time already, namely, that of the power of ideas in international politics. “Normative Power Europe” is defined as a discursive practice, as a narra-

tive shaping the EU as a unique political institution which, by realizing itself via free exchange of ideas and opinions, is capable of changing the “normalcy” perception in international relations. In the EU political discourse the identity of EU as a *normative* power is constructed via the contrast of EU / USA politics, with America conceived as Europe’s “Other”.

Next, in analyzing Lithuania’s foreign politics in the context of the EU New Neighborhood Policy, we draw the parallels in the narratives made use of in constructing the identities of EU and Lithuania. A brief examination of the narrative “Lithuania, the regional center” shows its similarity to the narrative of “Normative Power Europe”. First, the “Normative Power Europe” and the “Lithuania, the regional center” are both discursive constructions of their international identity. Second, both narratives are promoting a normative model, based on similar values and principles. Third, in both narratives regionalization is held a major instrument in spreading the values conducive to the creation of a common identity. Finally, both narratives perceive the common regional identity as a major security guarantee. The conclusion is that the narrative of “Lithuania, the regional center” is merely a nationalist replica of the “Normative Power Europe”, with some peculiarities to be explained by differences in historical context and Lithuania’s specifics in domestic politics. These are mainly due to Lithuania’s attempt at reconciling her nation state identity and the ambitions of an active actor of the EU Common Foreign and Security Policy.